

EDWARD SAID: YERSİZ YURTSUZ BİR KİMLİK ARKASINDAKİ SÜRGÜN

Gül EREN*

Özet: Edward Said'in otobiyografik eser mahiyetindeki Yersiz Yurtsuz adlı kitabı, büyük ölçüde yitik ya da unutulmuş bir dünyanın çetelesinden hareketle, çatışan kültürlerin arasında kalan kimliksel belirsizlikleri, yersiz yurtsuzlaşma ile özdeşleştirdiği önemli eserlerinden biridir. Avrupalılaştırılmış bir Doğulu Hıristiyan olarak Arap olan bir kökeni temsil eden Edward Said, Yersiz Yurtsuzda, her gün katlanmak zorunda oldukları, kaderini değiştirmeye gücü yetmeyen bir iç benlik ile şehirden şehre durmaksızın sürüklenmelerine neden olan sürgünlükleri bir ait olamama duygusundan hareketle sorunsallaştırır.

Çalışmanın amacı, kimlikler çatışmasında baskın olan hissi, yersiz yurtsuzluğu, kültürlerin köksüzleştirildiği kapitalizm eleştirisine karşı entelektüelin çizgisini belli edecek şekilde, Yersiz Yurtsuz ekseninde ve oryantalist söylemden hareketle incelemektir.

Anahtar Kelimeler: yersiz yurtsuz, oryantalizm, kimlik, entelektüel, sürgün, yabancı.

EDWARD SAID: THE IDENTITY BEHIND THE EXILE OUT OF PLACE

Abstract: Attributable to the autobiographical works of Edward Said's book, Out Of Place, lost or forgotten in a world largely tally movement, between the conflicting cultures of Identity uncertainties, undue deterritorialization associates with one of the most important Works. Continentalized as an Eastern Jewish origin, representing an Arab Edward Said, in the Out Of Place, problematize they have to endure every day, can not afford to change the fate of non-stop from city to city with an inner self thatcausesscudexile's a feeling of inability of the movement.

The aim of the study, which is dominated by the conflict of identities in a sense, out of place, theine of intellectuals against the critique of capitalism de-etymologisation cultures in a manner and Orientalist discourse on the axis of motion to investigate the Out Of Place.

KeyWords:out of place, orientalism, identity, intellectual, exile, alien.

* Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü (felsefetarihi@hotmail.com).

Bütün aileler ana babalarını, çocuklarını icat ederler; her birine bir hikâye, bir kişilik, bir yaradılış, bir kader, hatta bir dil biçerler. Benim icat edilişimde, ebeveynlerimden ve dört kız kardeşimden oluşan o dünyaya girecek şekilde eğilip bükülmemde öteden beri bir terslik vardı.

E.Said

1935 yılında Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak Kudüs'te dünyaya gelen Edward Said, sahip olduğu iki kimlik arasındaki kararsızlığın Anglikanlaştırılmasıyla “gönüllü olarak tercih edilen bir kimlik vakası”¹ ile gerçek entelektüelin sahip olduğu kimlik arasında bir bağ kurar. Bu bağ ki; Sömürge Kahire'sindeki bir sürü başka azınlık grup içerisinde Hıristiyan bir azınlığın üyeleri olarak Filistin gelenekleriyle yaşayan ancak İngiliz sömürge tavrılarını yaşamlarına uyarlamaya çalışan kimlikler arasındaki bir çatışmadır. Kimi zaman büsbütün uzlaşmaz bir tavır içerisine giren, kimi zamansa kendisini kişiliksiz, iradesiz, ürkek ve kararsız bulan Edward Said, bu kimlikler çatışmasında her koşulda, bunların tümüne baskın çıkan hissi “kendimi bildim bileli yersiz yurtsuz olduğumdu”² şeklinde tanımlar. Said bu yönüyle iktidara hizmet etmeyi reddeden entelektüelin çizgilerini belli ederken aslında kültürlerin köksüzleştirildiği bir kapitalizm eleştirisi yapar. Ona göre entelektüel artık yersiz yurtsuz bir sürgünden başkası değildir. Adorno'da, yersiz yurtsuzluğu *Minima Moralia*'da, Nietzsche'nin *Şen Bilimde* söylediği “ev sahibi olmamam, iyi talihimin bir parçası bile sayılabilir”³ sözünden hareketle kendi evimizi ev olarak görememeyi, orada kendimizi ‘evimizde’ gibi hissedememeyi, ahlakın bir parçası⁴ olarak değerlendirir. Freudçu ve Marksist teoriye dayanan toplumsal bir analiz sunan Adorno için, Aydınlanma felsefesinin çağdaş toplumda inşa etmeye çalıştığı büyük projeler, felaketlerle sonuçlanmıştır. Aynı şekilde Said'de, *Yersiz Yurtsuz*'da, “her gün katlanmak zorunda oldukları, dışarıdan görünenden farklı olmasına farklı, yine de dışarıdakinin kaderini değiştirmeye gücü yetmeyen bir iç benlik tarafından gözlenen bir anne-baba yaratusı”⁵ olduğunu, sürgün bir entelektüel kimlikle değerlendirir. Bu anlamda Said, entelektüeli öncelikle otorite ve iktidara hizmet etmeyi reddedişiyle ve milliyete, dine ve geleneğe karşı çıkışıyla tanımladığı ölçüde Adorno'yu yankılar. Böylelikle entelektüeli, bir sürgünle ve yahut kendini evinde hissetmeyen bir yabancıyla eş değer konuma getirir. Etienne

1 Edward W. Said, *Yersiz Yurtsuz*, çev. Aylin Üçler, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 20.

2 Said, a.g.e., s. 15.

3 Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, çev. Levent Özşar, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s. 157.

4 Theodor W. Adorno, *Minima Moralia*, çev. Orhan Koçak-Ahmet Doğukan, Metis Yay., İstanbul, 2009, s. 43.

5 Said, a.g.e., s. 37.

Balibar'da, Irk, Ulus ve Sınıf'ta, yersiz yurtsuzluğu “paradoks şudur: İnsanların doğaları gereği kendilerini ‘evlerinde’ hissedecekleri, çünkü ‘biz bize’ olacakları bir ulus devleti geçmişe dönük bir biçimde tahayyül etmek ve bu devleti içinde oturulamaz kılmak”⁶ şeklinde ifade eder. İşte Said’e, evindeyken bile kendini evinde değilmiş gibi hissettiren, hatta yaşadığı topluma ya da dünyaya karşı bir aidiyet duygusu beslettirmeyen, hep ürkek ve tedirgin bir yabancı olarak addedilmesine sebep olan bu belirsiz kimliğinden hareketle otobiyografik eser mahiyetindeki *Yersiz Yurtsuz (Out of Place)* adlı kitabını yazar.

Said bu kitabın büyük kısmını, 1994 yılında lösemi yüzünden tedavi gördüğü sırada yazmaya başlar. Said’e göre *Yersiz Yurtsuz*, “büyük ölçüde yitik ya da unutulmuş bir dünyanın çetelesidir”⁷. Öyle ki, Arap dünyasında geçirmiş olduğu çocukluk yıllarının, Viktorya dönemi İngiliz sömürmesine bağlı ortaokul ve lise yıllarının ve üniversite için gittiği Amerika’da yaşadığı hayatın bir muhasebesi niteliğindedir. Said’in otobiyografik kitabı, hayatının derinlemesine bir çetelesini sunan on ayrı bölümden oluşur. Said kitabın ilk bölümünde, yaşamış olduğu kimliksel belirsizliğin izlerini taşır. Bu bölüm daha çok otobiyografik anlatıma bir giriş mahiyetindedir. İlk olarak yaşadığı ikilemi, alışmak için elli yılını harcadığı isminden hareketle anlatır. “Araplığı su götürmez Said soyadına zoraki iliştilmiş, budalalık derecesindeki İngiliz adı olan Edward”⁸ ile bağdaştırmaya çalışır. İsim hallolsa bile Said için diğer bir problem dil ile alakalı olandır. Zira Said önce hangi dili konuştuğunu ya da hangi dilin ona ait olduğunu bile bilemez. Said bu belirsizliğin, küçüklüğünden beri annesinin kendisine mektuplarında benimsediği İngilizceyi kullanmakla birlikte konuşma dilinde benimsediği hem Arapça hem de İngilizceden kaynaklandığını belirtir. Öyle ki annesinin günlük yaşantıda kullanmış olduğu Arapça ve İngilizce kelimelerin karmaşası altında kalan bir çocuk imgesi tam karşımızda durur. İsmimin telaffuzunda bile yaşadığı sıkıntılar, onda hep bir yere sığınma hissi yaratır.

Said, ilk bölümde kısa bir şekilde değiştiği ruh halindeki çatışmaları, çelişkileri hayat hikâyesini ve ailesinin kültürlerarası karmaşasını anılarına, gözlemlerine ve deneyimlerine bağlı kalarak anlatır. Kimi zaman geçmişini anımsarken zihnini o zamandan meşgul eden soruları geliştirmiş olduğu kendi yersiz yurtsuz çerçevesinde cevaplandırır. Zira Said, ikinci bölümün başlangıç satırlarını hayat

6 EtienneBalibar- ImmanuelWallerstein, *Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev. Nazlı Ökten, Metis Yay., İstanbul, 2000, s. 269.

7 Said, a.g.e., s. 9.

8 Said, a.g.e., s. 15.

hikâyesinin geçtiği Ortadoğu topraklarındaki yaşantıyı zihnindeki anılarla harmanlayarak anlatır.

Said, anne ve babası Kahire’de yaşamalarına rağmen, neden Kahire’den Kudüs’e taşındıklarını dönemin sağlık şartlarındaki yetersizliklere bağlayarak, yersiz yurtsuz bir sürgün olarak oradan oraya savrulmanın bedeliyle daha küçük yaşlarda tanışır. Nitekim onun için bu sürgün hayatına asıl başlangıç, 1935 yılında Madam Bear adında Yahudi bir ebe tarafından evde dünyaya getirilmesiyle başlar. Said doğumuyla alakalı sadece bu kısmı anlattıktan sonra bir anda ailesiyle Filistin’e olan büyük aile ziyaretlerini ve daha sonraları Filistin meselelerine olan ilgisi düşünüldüğünde Filistin ile alakalı çocukluğunda sözü edilmeye değer şeyler olmadığına değinir. Nitekim Said ilerleyen satırlarda “Filistin benim gözümde kıymetini bilmediğim yer, anavatanım, ailemin ve arkadaşlarımla nedenini nasılımı uzun boylu düşünmeden, sorunsuzca var oldukları yerdin”⁹ diye yazarak Filistin’in hayatındaki önemini vurgular. Bu şehir asıl etkisini kendisine, ileride “Terör Profesörü” olarak addedildiği dönemlerde gösterecektir. ‘Filistin,’ der ‘nankör bir davadır. Size hakaret, suiistimal ve sürgünden başka bir şey getirmez. Kaç arkadaş bu meseleden uzak duruyor? Kaç meslektaş Filistin anlaşmazlığı hakkında hiçbir şey talep etmiyor? Kaç bien pensant liberal Bosna, Somali, Güney Afrika (...) haklarıyla ilgilenmek için vakit bulurken, Filistin ve Filistinlilere zaman ayırmıyor?¹⁰ diye Filistin sorununu sorunsallaştırır. Yersiz Yurtsuz’a baktığımızda Said, Filistinli Hıristiyanlar tarafından kurulmuş olan ve ailesinin yaşadığı yer olan Telbiye’nin anılarındaki haliyle şimdiki halini karşılaştırır. Bu karşılaştırmaları yaparken çeşitli betimlemelerle aile üyelerini, akrabalarını ve komşularını bizlere tanıştırmaktan geri kalmaz. Tam anılarındaki yeri anlatmaya dalmıştı derken bir anda yine bir yerlerden Filistin gözünün önünde belirir. Kahire’de daha çok kalmaya başladıklarında Filistin’in giderek düşsel bir boyut kazanmaya başladığını görür. Said için artık mekân ve zaman örgütlenmesi farklı anlamlara sahiptir. Mısır onun için boğucu, sıkıcı bir mekân ve zaman örgütlenmesine karşılık gelirken, Kudüs tam tersine göreceli bir özgürlüğün tadını çıkarmak anlamına gelir.

Yersiz Yurtsuz’da, Said, mekân ve zaman örgütlenmesinin tasniflerine Kahire ile bir hareketlilik kazandırır. Kendisi ve ailesi açısından düşünüldüğünde hem coğrafi hem de sosyal ilişkiler bakımından Kahire’deki Zemalik yerleşkesi hayatında büyük bir önem taşır. 1937’de Said iki yaşındayken ailesinin yerleştiği bu yer,

9 Said, a.g.e., s. 40.

10 David Barsamian: Edward Said’le Söyleşi, “Ötekine Bir Yer Vermenin Bir Yolu Olmalı”, Cogito, Sayı: 37, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2003, s. 276.

homojen bir nüfusa sahip Telbiye'nin tersine Avrupalılar tarafından oluşturulmuş bir "sömürü karakolu gibiydi."¹¹ Said burada geçirdiği çocukluk dönemini "delikanlılık yıllarıma dek dünyam, okul, kilise, spor kulübü, bahçe ve ev –kocaman bir şehrin dikkatle çerçeve içine alınmış, sınırlı bir alan- döngüsünden ibaret oldu"¹² şeklinde tanımlar. Ancak Said'i bu sıkı sıkıya örülmüş yaşantıda güven hissinden ziyade onu içine çekmeye çalışan bambaşka bir dünyanın varlığı gizliydi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkede birçok ulusun heterojen bir bileşimi söz konusuydu: İtalyanlar, Fransızlar, İngilizler, pek çok Yahudi, Rum, Ermeni, Suriye kökenli azınlıklar ve Amerika. Said açısından o zamanlar meydanlarda yapılan yürüyüşler, çalınan bandoların ne anlam ifade ettiği tam bir muammaydı. Anne ve babası Said'in olup bitenler hakkındaki meraklı sorularını cevaplamak yerine 1943 yılına geldiğinde onun üzerindeki baskıları amansız bir biçimde artırırlar. Savaşın ilk evrelerinde Said'i olanlardan uzak tutmak ve bilinmezlik perdesinin aralamamak için Filistin'de daha uzun kalmaya başlarlar. Kudüs'ün kuzeyinde Ramallah'ta bir yazlık ev kiralarlar. Savaşın şiddetlendiği anlarda yapılan Kahire- Kudüs arasındaki bu seyahatler, Said'in kimliğini belirleme sürecinde derin yaralar açılmasına sebep olur. Bu yörüngede kitabın ilerleyen kısımlarında, Said'in ve ailesinin Alman ordularından kaçıışı, apar topar hazırlanan bavullar, her durakta kenara çekilme süreçleri, her türden sabır gerektiren sorgulara maruz kalmaları Said'i bir gölge gibi takip eden Arap kimliği hakkındaki merakını daha da artırır. Ters giden bir şeyler vardı. Said sadece İngiliz bir ada sahip olmakla belirli bir kimliğe sahip olunamayacağını çok kısa bir süre sonra anlar. Şöyle ki; eğitim için gittiği Amerika'da bile adı, iki kültüre ait olan kimliği, şüpheli görülen topraklarda doğmuş olması onun kimliksizliğinin en belirgin örneklerini teşkil eder. Said bu durumu, "Amerikan pasaportum var ama Kudüs'te doğduğum için, ben de bir tarafa yerleştiriliyorum. Otomatik olarak şüphelisiniz"¹³ sözleriyle ifade eder.

Said ve ailesi el-Alemeyn Savaşı'ndan sonra Kahire'ye geri döner. Said burada Cezire hazırlık okuluna gönderilir. Sorunlu bir okul yaşantısı vardır. Babasına kalırsa onun fazla disiplinle hizaya sokulması gerekir. Bu yüzden Said gereğinden fazla bir ders yükü, spor aktivitesi, çeşitli faaliyetlerle bir abluka altına alınır. Said oldukça durumu iyi bir ailenin çocuğu olduğu için geçici çözümler üretilerek etrafta olmaya başlayan şeyden sakınılmaya çalışılır. Ama Said için bu "beni çoktan

11 Said, a.g.e., s. 41.

12 Said, a.g.e., s. 42.

13 David Barsamian: Edward Said'le Söyleşi, "Ötekine Bir Yer Vermenin Bir Yolu Olmalı", Cogito, Sayı: 37, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2003, s. 282.

olmaya başlamış bir şeyden korumaya çalışmaları: işte yaşadığım çelişkiydi.”¹⁴

Bu baskılar altında Said, üçüncü bölümde ilk yasaklarını çiğnemeye başlar. Anne ve babasının verdiği kitaplar haricinde başka bir kitap okuması yasakken Said kitap okumaya merak salar. Babasıyla olan ilişkileri sallantılı olmasına rağmen babasının koymuş olduğu yasaklara pek riayet etmez. Kendisini babasının gözünde gelişimini tamamlayamamış, hiçbir işi tam beceremeyen, her konuda yeteneksiz biri olarak okur. “Bedenin ve kişiliğin, ona sorarsanız aynı kapıya çıktığını, beklentileri karşılayamayan bir bedenin babamın gözünde aynı zamanda beklentileri karşılamayan bir kişilik olduğunu yeni yeni anlamaya”¹⁵ başlar. Babasıyla yaşadığı mesafeli ve bir o kadarda kalın olan duvar annesi için geçerli değildir. Son bir defa bir dili bir dostluğu paylaştıkları için annesiyle gittiği operaları tıpkı savaş Kahire’sinin bürünmüş olduğu sessizliğe benzetirdi.

Dördüncü bölüme Said, babasının kendisine uygulamış olduğu kız kardeşlerine fiziksel olarak yaklaşma yasağını, bedeni tuhaf bir şekilde algılamasına sebep olduğunu anlatarak başlar. Annesinin ise babasının tersine evin her tarafına sinen enerjisiyle bir güven telkin ederdi. Said annesiyle olan ilişkisini tıpkı yersiz yurtsuz bir kimlikle eş değer tutardı. “Değişip duran okullardan; çoklu yaşantılardan; Mısır’da belirsiz, bin parçaya bölünmüş, yersiz yurtsuz bir kimliğe sahip olmaktan; göze batan bir özelliği, hayatta tutturduğu belirli bir çizgisi olmayan bir kişiyi temsil etmekten ibaret bir atıklarıncaıyı andıran dış dünyada ondan daha tatmin edici olabilecek hiçbir şey yoktu.”¹⁶

Said, kişiliğinin özelliklerini bile kültürel bir karmaşanın arasında yorumlar; kendisini “Arapça bağlamında düşünüldüğünde, normal davranış kalıplarının dışında hareket eden, diğer insanların kendilerini sakınması gereken bir yaratık”¹⁷ olarak görür. Ailesini ise kendine Avrupalı süsü vermeye kararlı yarı Arap bir yaratığın mucidi olarak görür. En ufak bir anısında bile bu yapmacık ortamın örmüş olduğu ağları kolaylıkla hatırlar. O zamanlarda çekilen filmlerin bile ne denli kendisini hayal kırıklığına uğrattığından yakınıdır. Said’i hayal kırıklığına uğratan “filmlerin ne denli acemice çekilmiş olduklarından değil, yaşamlarımızın belirsizliğini ve güçlünü tam anlamıyla görmezden geliyor olmaları, bu yüzden fazlasıyla yapmacık ve kaskatı görünmeleri, dışarıda bıraktıkları onca öyküden

14 Said, a.g.e., s. 51.

15 Said, a.g.e., s. 81.

16 Said, a.g.e., s. 95.

17 Said, a.g.e., s. 106.

kaynaklanan noksanlıklarıydı.”¹⁸ Said bu durumu, Kültür ve Emperyalizm’de “tüm bunlar, Avrupalıların yönetmesi, Avrupalı olmayanların ise yönetilmesi gerektiğini ilan eden özcü Avrupa kültürü tavırlarını geliştirip belirginleştirmiştir”.¹⁹

Bir sonraki bölüme geldiğinde Said, lise yıllarını aktarmaya başlar. 1946’nın sonbaharında Kahire Amerikan Lisesi’ne kaydolar. İlkokul ve ortaokulda eğitimini almış olduğu Viktoryan İngiliz eğitimi artık yerini Amerikan yanlısı bir zihniyete bırakır. Said bundan sonra kimliksel karmaşanın yarattığı ezikliği daha da fazla hissetmeye başlar. Özellikle Kahire’nin savaş sonrası döneminde toplumsal dokudaki değişikliğe dikkat çeker. “Görünürdeki en büyük değişiklik, eski imparatorluğun yeni imparatorluğa, İngiliz kurumlarının ve kişilerinin savaştan galip çıkan Amerikalı benzerlerine yerlerini bırakmalarıydı.”²⁰ Sözüm ona her yerdeki ihtişamlı ve katı İngiliz eğitim anlayışı Said’in kafasından tamamen silinir. İngilizlerden farklı olarak Amerikalılar öğrencilere, Arapça öğretmek konusunda daha kararlıydılar. Ancak Said’e göre bu dil eğitimi saçma sapan kalıplara ve formüllere dayanan, hatta Arapçadaki hâkimiyetini gizlemesine neden olan bir uygulamadan öteye geçer. Said; Amerikan eğitim sistemini, “büyüme çağındaki çocuklara cazip gelecek, onlara yabancı çektirmeyecek şekilde tasarlanmış olan, en önemlisi de onların dilinden konuşan bir deneyim olarak”²¹ tanımlar. Zira altıncı bölümde de Said, dil ile alakalı gözlemlerine devam eder. Okuldaki ve evdeki tüm gündelik konuşmaları Arapça olmasına rağmen İngilizce konuşulan Kahire’nin aksine Kudüs’teki yaşantılarında ailesinin Arapça konusunda bir aidiyeti olduğunu söyler. Said için bu bölümde özellikle geriye baktığında ülke kimliği geri dönüşü olmayan bir değişimden geçerken amaçsız mı amaçsız bir alışıldık düzeni sürdürme adına beyhude bir çabadan ibaret olarak görür. “Burada asıl amaçlanan, bir tür kabullenme, sorgulamama, topluca edilgen kalma duygusunu yaratmak. Çoğu zaman, bazı kesimlerin bizi kendilerine boyun eğdirmeye ve gerek haberler, gerek metalar, gerekse seyahat benzeri araçlarla kendi kalıplarına uydurmaya çalışan görüntü bombardımanına maruz bırakılıyor.”²²

Said, bu bölümle beraber hayatının kesitlerini kronolojik bir sıralamayla ele alır. Bu bölümü takiben gelen diğer dört bölümde yapılan kronolojik tasniflemeler, tamamen önceki bölümlerde yapılan belirlenimlere geri dönüş mahiyetinde, haya-

18 Said, a.g.e., s. 115.

19 Said, Kültür ve Emperyalizm, çev. Necmiye Alpay, Hil Yayınları, İstanbul, 2004. s. 167.

20 Said, Yersiz Yurtsuz, çev. Aylin Üçler, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 123.

21 Said, a.g.e., s. 126.

22 Said, Kültür ve Direniş: David Barsamian’la Konuşmalar, çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009, s. 114.

lin bulanık görüntüsünü gerçekliğin net ve şeffaf alanına çeken anılarla doludur. Said'in bu bölümlerde özellikle üzerinde durduğu noktalar: doğduğu ve büyüdüğü, kendini evinde hissettiği şehrin insanlarına tanınmayan yaşama hakkı, Filistinli Araplarla Yahudiler arasında yükselen, sözler de kavramlar da yetersiz kalındığından tartışılmadan sineye çekilmesi, aşılması imkânsız bir uçurumun varlığından ötürü ortak tarihçelere dayatılan sessizliktir. Edward Said'in özellikle temel eseri olarak kabul edilen Oryantalizm (Şarkiyatçılık) ile Oryantalizm'i Doğu'ya Batı karşısında tarihsel, düşünsel ve imgesel bir mevcudiyet kazandırma işleviyle yeniden tanımlayan kavramsallaştırmasının ve bu kavramsallaştırmanın metodolojik temelleri olarak Marksizmden türeyen ideoloji, hegemonya, kolonyalizm, emperyalizm gibi kavramları irdeleyerek, Avrupalı olmayan Ötekine dayatılan sessizliğe karşı yükselen çığlığın gerçeklik kazanmış halini yansıtır. Pek çok farklı bağlamda ve farklı biçimlerde alımlanmış olan bu çığır açıcı eser, yayınlandığı tarihten itibaren İslâm ve Doğu eksenli kültürel çalışmalar için neredeyse zorunlu bir referans haline gelmiştir. Oryantalizm, başlangıçta Doğu toplumlarının ya da kültürlerinin incelendiği Batı kaynaklı araştırma alanlarının tümünü karşılayan bir kavram olarak kullanılıyordu. Nitekim kullanılan kavramın bu tanımına, kimi çevrelerce olumsuz bir şekilde yaklaşılmaktaydı. Zira onlar için bu tanım 18. ve 19. Yüzyıl sanayi kapitalizminin gelişme dönemi zihniyeti tarafından icat edilmiş ve Doğu araştırmalarını tanımlamak adı altında maskelenmişti. Bu anlamda Batı, Doğu toplumlarını ve kültürlerini ötekileştirici ve kendi dışında olan bir algıya maruz bırakıyordu. Said için ise Oryantalizmin, "modern siyasal düşünsel kültürün sadece temsilcisi değil, önemli bir boyutudur ve bu biçimiyle Şark'tan çok bizim dünyamızla ilgisi vardır".²³ Emperyalizm ve kültür çatışmasından kaynaklanan bu sorunlar, olayların iç yüzünü hiç bilmeyen, dünyadan habersiz bir tanık olmanın verdiği ağırlıkla, asıl kahreden şey; "şehirden şehre durmaksızın sürüklenmelerine neden olan sürgünlüklerdir"²⁴ Bu yörüngeden hareketle Said, çocukluk yıllarına sürgünde olmanın ezikliğinin, yaşantılara sinen hüznün varlığının gerçek yüzünü bir türlü kavrayamaz. Kendi deyimiyle Filistin'de neler olup bittiğini anlamasını sağlayacak resmin tamamını bir türlü göremez. 1952'de Amerika sürgünlüğü olarak nitelendirdiği üniversite eğitimi için Kahire'den ayrıldığında bile resmin tamamını görmeyi başaramaz. Sadece "Mısır'da yaşayan, doğum yerine dönme şansından büsbütün yoksun olan yabancılar olarak derinlere kök salmış bir uyumsuzluğun"²⁵

23 Said, Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları, çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 22.

24 Said, Yersiz Yurtsuz, çev. Aylin Üçler, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 169.

25 Said, a.g.e., s. 187.

acıasını derinden hisseder. Üniversite eğitimi için Amerika'ya gittiğinde derinden hissettiği şey de buydu. Nitekim sürgün olup da geldiği topluma uyum sağlama konusunda harikalar yaratan kimse yoktur anlamına gelmez bu.²⁶ Öyle ki üniversite yıllarında edebiyata olan ilgisi bu adaptasyon sürecinde harikalar yaratır. Her ne kadar harikalar yaratmaya başlasa da kök salmış bir uyumsuzluğun farkındalığından hareketle ilk defa, “dilin iletişime bir engel oluşturduğunu”²⁷ anlar. Oradaki öğrencilerin konuştuğu dil yaşadıkları yerin vermiş olduğu kültürel kimliğin homojenliğiyle paralel bir gidişat göstermesine rağmen Said için bu homojenlik hayalden öteye geçemez. Said'in kullanmış olduğu dil “belli belirsiz Filistin lehçesine çalan Mısır Arapçasıydı.”²⁸ Princeton'a devam eden bir üniversite öğrencisi olarak her yerde bir sürgünlük hissi, bir ait olamama duygusuyla karşı karşıya kalır. Nede olsa herkesin gözünde Avrupalılaştırılmış bir Doğulu Yahudi olarak Arap olan bir kökeni temsil ediyordu.

Sonuç

Edward Said bu otobiyografik kitabında sadece toplumsal özelliklerin altında kalan bir benlik açıklamasını yapmakla kalmıyor aynı zamanda darmadağın olmuş bir hayatın çetelesini de bizlere sunuyor. Onun deyimiyle “Edward olarak sözünü ettiğim benliğe ait olan, çoğu zaman ustalıkla kuşanıp kullandığım toplumsal özelliklerin altında, uzun bir zaman gömülü olarak kendini gizlemiş olan ikinci bir benliğin belirişi ve giderek artan sayıdaki göçlerin çocukluk yıllarımdan itibaren yaşamımı nasıl allak bullak ettiğiydi.”²⁹ Said'in yaşamı boyunca o şehirden bu şehre, o dilden bu dile gerçekleşen sürüklenişi, aslında bir entelektüel olarak göçerlikten vazgeçemediğini, ne başkasının ne de kendisinin olmak istediği yerde olduğunu gösteriyor. Said yıllar yılı, şekilciliğe dayalı bir öğrenim sürecinde bastırılmış eleştirel yeteneklerin ya da yaratıcılığın kalıplaşmış bir sistemi kırdığı, tasarlanmış standart bir hayatı yerle bir ettiği bir uyanışı, entelektüelin keşfini gerçekleştirerek ortaya koyuyor. Said için entelektüel, yaşayan şeylerin basmakalıplaştırılmasına ve sonuç olarak cansızlaştırılmasına karşı direnebilecek ve mücadele edebilecek donanımına sahip, sayıları gittikçe azalan birkaç kişiden biridir.³⁰ Said, asla evim diyebileceği bir yere sahip olmayış durumunu, entelektüelin aidiyetiyle bir uzlaşya sokarak,

26 Said, Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 60.

27 Said, Yersiz Yurtsuz, çev. Aylin Üçler, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 253.

28 Said, a.g.e., s. 253.

29 Said, a.g.e., s. 313.

30 Said, Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 36.

ortadan kaldırmaya çalışır. Çoktan parçalanmış, miadı dolmuş bir ülkenin içler acısı durumunu kabullenerek kendi kaderlerini yaşamaya koyulmuş bir ulusun, bir yere ait olma çabasını, bir şekilde bu yeri elde tutma çabasını kopuk yabancılar olarak formülleştirerek bizlere sunar. Zamanın ve mekânın içinde olan bu tuhaf kombinasyonlarda kişinin dolaşma isteğini “yaşamımdaki bunca uyumsuzluktan sonra, pek doğru bir şey olmamayı, yersiz yurtsuz olmayı yeğlemeyi öğrenerek” açıklar.³¹ Dolayısıyla tüm dünyayı kendi evi olarak kabul eden Said bakışını birbiriyle çatışan kültürlerle, insanla ilgili özgürlükçü araştırmalarda entelektüelin rolüne çevirir ve tarihi yeniden yorumlayarak kültürel biçimlerin doğruluğunu araştırır.³² Said’in sömürgecilik, Oryantalizm, ulusçuluk ve yabancı düşmanlığının yaratmış olduğu kriz esnasında meydana gelen epistemolojik değişimler, entelektüelin rolünün ve kültür ile kimlik konularının birbiriyle ilişkililiğinin arka planını oluşturur.

Said, Avrupa’nın sömürgeci girişimleri sonucunda, Batı’nın anlayabildiği ve geliştirdiği iktidar yapılarının sadece Doğu hakkındaki her türlü bilginin ve söylemin Doğu’yu Batılı gücün tahakkümü altına sokma yönünde hizmet ettiğini ileri sürdüğü keşfettiği yeni bir oryantalist söylemle ifade eder. “Gelgelim, Batı’nın bu kendine has özellikleri, Batı’nın bir medeniyet olarak geçirdiği evrimin ve dinamiklerinin, diğer tüm medeniyetlerde baskın olan örüntülerden kökten biçimde farklı olduğunu mu ifade ediyor?”³³ Said’in buna cevabı açıkça hayır şeklinde çınlar. Bu çınlama aynı zamanda Doğu’nun, Batılı söylem tarafından sadece egzotik cinsel bir macera, şehvani duyguların ön plana çıktığı sapkınlık yuvası olarak görülmesine de verilmiş bir cevap mahiyetindedir. İster eleştirmen, siyasi yorumcu, edebi ve kültürel teorisyen ya da New York vatandaşı olsun, Edward Said, giderek artan göçler ve küreselleşen bir dünya da, sıklıkla kimliğin paradoksal doğasını bizlere gösterir.³⁴ Öyleki, bazı kökten İslamcı eleştirmenler dahi Oryantalizmin homojen bir kimlik oluşturma nosyonuna sığınmışlardır.³⁵ Bu sığınma sayesinde öteki olarak addedilen topraklarda, Müslüman terimleriyle kavramsallaştırmalar yapılarak etnik bir kimlik oluşturulmaya çalışılıyordu. Ancak Said çoktan bu kimlik kargaşasında kendine bir kimlik bulmak yerine, kimliksizlikte, yersiz yurtsuz olmakta karar kılmıştı. Zaten azınlıkta kalan entelektüelin en önemli özelliklerinden biri de bu değil miydi? Her yere ait olma arzusu ama hiçbir yere ait olamama duygusu.

31 Said, a.g.e., s. 424.

32 ShelleyWalia, Edward Said ve Tarih Yazımı, çev. Gürol Koca, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s. 2.

33 Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması: ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, çev. Mehmet Turhan-Y. Z. Cem Soydemir, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2011, s. 453.

34 Bill Ashcroftand Pal Ahluwalia, Edward Said: TheParadox of Identity, Londra: Routledge, 1999, s. 5.

35 RumaniSethi,Myths of theNation: National Identity andLiteraryRepresentation, Oxford: Clarrendon, 1999, s. 47.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. *Minima Moralia*, çev. Orhan Koçak-Ahmet Doğukan, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Ashcroft B.Ahluwalia, P. *Edward Said: The Paradox of Identity*, Londra: Routledge, 1999.

Balibar, E., Wallerstein, I. *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

David Barsamian: Edward Said'le Söyleşi, "Ötekine Bir Yer Vermenin Bir Yolu Olmalı", *Cogito*, Sayı: 37, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Huntington, S. P. *Medeniyetler Çatışması: ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan-Y. Z. Cem Soydemir, İstanbul, Okyanus Yayınları, 2011.

Nietzsche, F. *Şen Bilim*, çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitabevi, 2003.

Said, E. W. *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

_____, *Kültür ve Direniş: David Barsamian'la Konuşmalar*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2009.

_____, *Kültür ve Emperyalizm*, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Hil Yayınları, 2004.

_____, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2006.

_____, *Yersiz Yurtsuz*, çev. Aylin Üçler, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Sethi, R. *Myths of the Nation: National Identity and Literary Representation*, Oxford: Clarrendon, 1999.

Walia, S. *Edward Said ve Tarih Yazımı*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.

